

Г.В. Мельниченко

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНО-
ПІЗНАВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОПРАЦЮВАННІ ТЕОРЕТИЧНИХ КУРСІВ У
МЕЖАХ
МОДУЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ**

Застосування нової моделі освіти й завдання, поставлені перед вищою школою сьогодні, орієнтують вищі навчальні заклади на формування в майбутніх спеціалістів так званих ключових компетентностей - загальної здатності мобілізувати в професійній діяльності процедурні знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій. Базовою компетентністю у структурі ключових компетентностей, передбачених Стратегією модернізації освіти, виступає компетентність у сфері навчально-пізнавальної діяльності, заснована на готовності до постійного підвищення освітнього рівня, потребі в актуалізації й реалізації особистісного потенціалу, здатності самостійно здобувати й творчо переосмислювати нові знання, уміння і способи дій, а також постійно збагачувати професійну компетентність; прагнення до саморозвитку.

Окремі питання проблеми організованості студентів у навчально-пізнавальній діяльності розглядалися в роботах Н.А.Абульханової, Б.Г.Ананьєва, Д.М. Богоявленського, Є.Д.Божович, В.А.Болотова, Г.А. Вайзер, В.В.Давидова, Т.Є.Єременко, В.В. Серикова та інших. У педагогічній

літературі означене питання розглядається здебільшого як проблема самоорганізації навчання студентами, що пов'язується з більш глобальною проблемою розвитку його як суб'єкта навчання.

Суб'єктом навчання є студент, "який не тільки засвоює зміст навчального матеріалу, а й співвідносить його зі змістом власного досвіду, накопиченого не тільки в результаті попереднього навчання, а й у повсякденній практиці; сам регулює (контролює й коректує) власну пізнавальну діяльність на основі не лише рефлексії, а й процесу цієї діяльності; при цьому регулювання й рефлексія включають не тільки раціонально-логічні, операційні, а й особистісно-сміслові аспекти" [1, с. 11]. Позиція суб'єкта навчання інтерпретується в педагогічній науці як динамічна система, що містить три основних елемента, а саме: предметну, когнітивно-процесуальну та особистісно-сміслову компетентність.

Поняття предметної компетентності вичерпно освітлюється в роботах Т.Є.Єременко [4]. Означене поняття аналізується в аспекті енциклопедичних знань, що «віддзеркалюють устрій реального

світу й інших можливих світів та можуть репрезентувати положення справ у різних предметних галузях». Під предметною галуззю Т.Є.Єременко розуміє «не тільки галузі професійної діяльності людини, а й будь-які сфери життя, тобто це можуть бути предмети, ситуації, події та факти, що стають змістом мовного спілкування. Поняття цих подій та ситуацій вміщує також і характеристики самої людини – її вчинки, правила поведінки в суспільстві, здатність до аргументації своєї точки зору, здатність давати оцінку, займатися творчою діяльністю й т. ін.» [4, с. 86].

Когнітивно-процесуальна компетентність - сукупність уявлень про навчальний процес і особисту навчальну роботу; здатність будувати цілісний образ об'єкту, який вивчається, та готовність удосконалювати свою навчальну роботу з урахуванням своєрідності орієнтовних і операційних компонентів роботи над матеріалом засобами специфічних прийомів інтелектуальної діяльності, знайдених самостійно способів роботи. У зв'язку з цим виокремлюють поняття «внутрішні компоненти методів навчання» як «такі, що стають власністю того, хто навчається, і реалізуються ним самим, на відміну від тих, що використовує викладач. Внутрішні компоненти методів навчання певною мірою впливають на самоорганізацію навчальної діяльності та її результативність» [3].

Особистісно-сміслова

компетентність - орієнтація на освіченість як особистісну цінність, вибіркове ставлення до різних аспектів змісту та методів навчання. Критерії та показники її пов'язані з ціннісним, мотиваційним, емоційним аспектами пізнавальної діяльності [1].

Як бачимо, психологічний механізм формування компетентності суттєво відрізняється від механізму формування понятійного «академічного» знання.

Компетентність є результатом складного синтезу когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду [2]. Зазначене суттєво змінює погляд на засвоєння теоретичних курсів, особливо в контексті організації й проведення лекцій. Проблема набуває резонансу в умовах модульної технології навчання, характерною рисою якої є акцент на самостійній роботі студентів в індивідуальному темпі, передача їм теоретичних матеріалів у вигляді друкованих або електронних навчальних посібників, що дає змогу або повністю відмовитися від лекцій, або значно скоротити їхню кількість і тривалість.

Узагалі, на теперішній час виникає безліч сумнівів щодо доцільності лекційного викладення навчального матеріалу з огляду на можливість пасивного сприйняття й механічного відтворення чужих думок, гальмування самостійності мислення. Висунуті аргументи мають сенс, проте досвід свідчить, що відмова від лекцій знижує науковий рівень підготовки студентів, порушує системність і рівномірність роботи протягом

семестру. Окрім того, у навчальному процесі складається низка ситуацій, коли лекційна форма отримання знань не може бути замінена ніякою іншою, по-перше, за відсутності підручників з нових курсів; по-друге, новий учбовий матеріал з конкретної теми не знайшов ще віддзеркалення в існуючих підручниках або деякі його розділи застаріли; по-третє, окремі теми підручника особливо складні для самостійного вивчення й вимагають методичної переробки лектором; по-четверте, з основних проблем курсу існують суперечливі концепції, і лекція необхідна для їх об'єктивного освітлення; і, нарешті, лекція незамінна в тих випадках, де особливо важливою є особиста емоційна дія лектора на студентів з метою вплинути на формування їхніх поглядів. Емоційне забарвлення лекції, поєднуючись із глибоким науковим змістом, створює гармонію думки, слова і сприйняття слухачами [5].

Відтак, лекція, як завжди, продовжуватиме залишатися провідною формою організації учбового процесу у вищому навчальному закладі освіти. Указані вище недоліки значною мірою можуть бути подолані правильною методикою й раціональною побудовою матеріалу. Отже, метою нашого дослідження є дослідити й проаналізувати можливі шляхи організації й проведення лекцій, спрямованих на розвиток і підтримання навчально-пізнавальної компетентності; розробити й упровадити модель проведення таких лекцій.

Як відомо, рівень розуміння й творчого оперування матеріалом залежить, з одного боку, від того, якою мірою знання й уміння проходять через особистісний досвід студента, співвідносяться з раніш отриманими знаннями й уміннями; а з іншого, наскільки активно й свідомо вони здобуваються. Пошуки активних методів отримання інформації спричиняють зміну традиційних форм проведення лекційних занять у бік активних, за яких студент перетворюється в суб'єкт навчальної діяльності, здатний самостійно й творчо мислити, нестандартно підходити до певних професійних проблем і вдосконалювати навички професійного спілкування.

Активні форми проведення лекцій передбачають не лише діяльність, спрямовану на активний пошук й опрацювання навчального матеріалу, а й активізують мисленнєві операції тих, хто навчається, налаштовують на інтелектуальну активність. Виходячи із зазначеного, можна виокремити лекції, спрямовані на активізацію діяльності мисленнєвої та практично – мисленнєвої діяльності (див. Рис. 1).

У першу групу віднесемо проблемні лекції, інтегративні лекції, лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції удвох, лекції - прес-конференції.

Проблемні лекції націлені на те, щоб у співпраці з викладачем дійти правильного висновку щодо висунутих проблемних питань, викриваючи й усуваючи протиріччя всередині них. Такі лекції готують студентів до

дослідницької діяльності, адже під час вирішення проблемних задач наявних знань не вистачає, а нові не повідомляються в готовому вигляді. Оригінальним шляхом вирішення проблемних задач є використання ресурсів інших дисциплін: інформації або категоріально-методологічного апарату. Останнє дає підстави для організації й проведення інтегративних лекцій, такого виду заняття, яке поєднує різні методи й різні науки та сприяє цілісному усвідомленню світу й приросту креативного потенціалу особи. Під час інтегративних лекцій студенти пізнають природу знань, способи запам'ятовування, систематизації, структуру наукових теорій, а головне – набувають здібності до системного мислення, осмислення нових знань за зразком уже відомих структур наукових теорій.

Лекція із заздалегідь запланованими помилками покликана активізувати увагу студентів,

розвивати їхню розумову діяльність, формувати вміння виступати в ролі експертів, рецензентів і т.д. у процесі виокремлення помилок змістовного, методичного, поведінкового характеру й аналізу наприкінці заняття.

Лекція удвох – це різновид лекції проблемного викладу матеріалу в діалозі двох викладачів. Тут моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань двома фахівцями, наприклад, представниками двох різних наукових шкіл, теоретиком і практиком, прихильником і противником певного рішення і т.д., що змушує студентів порівнювати різні точки зору, робити вибір, приєднуватися до однієї з них, створювати власну. При цьому бажано, щоб діалог викладачів залучав в обговорення студентів, спонукав їх ставити питання, висловлювати власну точку зору, демонструвати реакцію на те, що відбувається.

Рис. 1. *Шляхи стимуляції навчально-пізнавальної діяльності студентів під час лекцій*

Під час лекції - прес-конференції викладач просить студентів ставити йому письмово питання за темою, які, після сортування за рубриками складають зміст і послідовність викладення матеріалу лектором. Таку лекцію можна проводити на початку теми з метою виявлення потреби, кола інтересів студентів; усередині, коли вона направлена на залучення студентів до вузлових моментів курсу й систематизацію знань; наприкінці - для визначення перспектив розвитку засвоєного змісту.

У склад другої групи входять лекції з випереджаючим навчанням, лекції з опрацюванням навчального матеріалу та лекції з помічниками.

Лекції із випереджаючим навчанням ґрунтуються на попередньому самостійному з'ясуванні студентами ключових понять та ідей з теми та подальшому уточненні їхньої сутності в діалозі з викладачем, аналізі нових аспектів проблем та застосуванні засвоєного матеріалу в новому контексті.

Лекції з помічниками, в ролі яких виступають самі студенти як носії інформації, можуть бути реалізовані у двох формах – (1) студентській доповіді за окремими питаннями з теми лекції та (2) діловій грі, де викладач і студент проводять лекцію – дискусію - заздалегідь складену й відпрацьовану або організовану у формі спонтанного діалогу (останнє,

звичайно, є дуже складним прийомом і потребує знання викладачем потенціалу обраного для означеного завдання студента).

Лекція – майстерня поєднує елементи традиційних і проблемних лекцій та семінарів. Нові знання тут є результатом спільної роботи всіх учасників навчально-пізнавального процесу, немовби у спільному робочому цеху. Так, наприклад, студенти можуть асимілювати ідею засобами одночасно декількох прийомів роботи – прослухування вступної мотивуючої лекції викладача, осмислювання проблемного питання, мозкової атаки, прочитання статті провідних спеціалістів з окресленої проблеми, наступного обговорення її в групі та узагальнюючого слова лектора. Саме остання форма організації й проведення лекційного заняття є, на наш погляд, найпотужнішою формою розвитку навчально-пізнавальної компетентності майбутніх спеціалістів, адже вже під час лекції студенти залучаються до критичного опрацювання навчального змісту й активного отримання знань. Саме таку лекційну форму було обрано нами під час опрацювання курсу «Етнолінгвістика» зі студентами-магістрантами факультету іноземних мов. Справа в тім, що означений навчальний курс базується на поняттях й має об'єкт дослідження, спільний для багатьох інших дисциплін зі

спеціальності, що дозволяє встановлювати навчально-міждисциплінарні зв'язки й використовувати базові знання й результати досліджень, отримані в інших сферах учбово-професійної діяльності. Окрім того, сама специфіка й предмет дослідження курсу – національні форми буття суспільства, представлені в системі мовного спілкування й засновані на культурних

цінностях, або мовна картина світу - виключає стандартну послідовність лекції – семінари – залік, натомість пропонує перетворити лекції на так би мовити, лабораторію думок, а семінари – на демонстрацію результатів дослідницької діяльності за обраними проблемами дослідження. Нижче наведена схема демонструє модель перебігу лекції – майстерні (Див. Рис. 2).

Рис. 2. Модель перебігу лекції – майстерні

Як видно з моделі, означена форма лекції поєднує індивідуальні, колективні й групові форми роботи; словесні й наочні методи отримання інформації і, що найголовніше, - активні форми опрацювання матеріалу.

Як свідчить практика впровадження даної моделі на практиці, подібна робота розвиває у студентів здатність

синтезувати якісно нові концепції на базі дискретних предметних понять, законів та суджень, закладаючи підґрунтя для подальшої дослідно-пошукової роботи, а відтак, розвиває їхню навчально-пізнавальну компетентність. Втім, описана модель не є бездоганною в процедурному відношенні й вимагає подальшого

розвитку й удосконалення, з чим подальшого дослідження.
пов'язані перспективи нашого

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Е.Д., Вайзер Г.А., Воробйова В.А., Голишева З.В., Пускаева Т.Д., Раевская Т.Г., Юдина О.Н. Психолого-педагогические проблемы развития школьника как субъекта учения / Под ред. Е.Д. Божович. – Москва-Воронеж, 2000.,
2. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. - №10. - С. 12.
3. Вольська Н. Поняття організованості суб'єкта навчання у процесі пізнавальної діяльності <http://www.socwd.uzhgorod.ua/articles/11.htm>.
4. Єременко Т.Є. Підготовка викладачів іноземної мови: міжособистісна взаємодія // Наука і освіта. – 2004. – №6 - 7. – С. 86-88.
5. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 544 с.

Подано до редакції 22.04.08

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется проблема профессиональной и социальной развития учебно-познавательной жизни. Сделана попытка решения компетентности студентов как одна из проблемы в аспекте изучения ключевых компетентностей, теоретических курсов, в частности, позволяющих решать различные при организации и проведении проблемы в повседневной, лекционных форм работы.

SUMMARY

The article reveals some aspects of development of students' educational cognitive competence as a key competence allowing to solve various problems of routine, professional and social being. It demonstrates some experience of investigating the mentioned issue within theoretical courses, in particular, when organizing and performing lectures.